

LEVELEK
A KNER CSALÁD
ÉLETÉBŐL
1938–1949

Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta
ERDÉSZ ÁDÁM

© *Bródy László, Bródy-Maróti Dóra, Haás Pálné,
Haiman György, Haiman Györgyné, Haiman Hugóné,
Kner Albert, Kner Albertné, Kner Endre, Kner Erzsébet,
Kner Imre, Kner Izidorné, Kner Mihály, Lénárd Ernő,
Török Sándor, Török Sándorné örökösei, 2023*

*Lénárd Ernő örököseit minden erőfeszítésünk ellenére sem
sikerült megtalálnunk.*

Utószó, jegyzetek © Erdész Ádám, 2023

Budapest, 1939. december 27.

Kedves Imrém!

Megkaptam leveledet, amit Török Sándor cikke váltott ki,³⁵ s nem csak a karácsonyi rumli volt az oka, hogy arra csak most válaszolok. A probléma számomra nem olyan egyszerű, sőt, ahogy közeledik a döntés kényszerűsége, mind sokrétűbbé válik, hogy összefogóan át tudnám tekinteni és levélbe sűrítve beszélni tudjak róla. Ha ezt tudtam volna, már rég írtam volna neked, bár tudom, hogy nincs ember, aki ebben tanácsal szolgálhatna. Mindenesetre jólesett volna kibeszélni magam ezekről a dolgokról. A konkrétum ma is változatlanul az, hogy egyelőre még szabad az út számunkra Amerika felé. De ez is így leírva túl egyszerűen hangzik. Elképzelhetetlen nehézségekkel jár a különböző engedélyek megszerzése itten. A hajójegy fantasztikus pénzbe kerül, és ha nem tudom pengőért megvenni, akkor minden lehetőségem felborul azon, hogy honnan és kitől tudok kapni 700 dollárt, ami ma odakint is rettenetes összeg. De ha feltételezem, hogy mindezt elintéztem, senki nem garantálja, hogy indul majd az a hajó, amelyikre a jegyem szól. És mi lesz akkor, ha állásomat itt hagyva, mindent felégetve ott ragadok valami olasz

³⁵ Török Sándor cikkében (Bizalmas vallomások, *Ujság*, 15. évf. 292. sz. 1939. december 24.) arra a kérdésre kereste a választ, hogy vajon magyarnak, s jó magyarnak érezheti-e magát. Az írás, amely konfeszzió szerzője magyar volta mellett, közel állt Kner Imre gondolkodásához.

kikötőben? Ezeket csak példának hozom fel, mert minden részletkérdésnél számtalan „ha?” merül fel.

Tudom, hogy jó volna fatalistának lennem ezekkel a dolgokkal szemben, de ez nem egyszerű a gyerekekkel szemben, akiknek az életét tönkretelhetem azzal az aktív beleavatkozással életükbe, ha elviszem őket, vagy ha itt maradok velük. Nem magamról van szó, elhiheted. Levelemben párhuzamot vontál mindkettőnk élete és helyzete között. Sajnos nem olyan egyszerű a dolog, illetve számodra igen egyszerű. Neked nincs lehetőség egyelőre elmenni, de nem is szabad olyan szellemi és anyagi örökséget otthagynod, mint Gyoma. Nálam Szösz amerikai állampolgársága a feszítőerő az egyik oldalon, míg másik oldalon az egyedüli kapocs az egyelőre biztosított havi jövedelem, ami majdnem csak a Doktorék igen labilis szimpátiájától függ. Azzal mint ténnyel kell számolnom, hogy mint zsidó, dacára háborús kivételezettségemnek, a legszerényebb elhelyezkedésre sem számíthatok a szakmában. Nem tudom, tudod-e, hogy Bíró Miklós, aki teljesen tönkrement és öngyilkos is lett, mint osztályvezető vagy korrektor szeretne elhelyezkedni, és eddig minden kísérlete kudarcot vallott.

Mindezeket pedig nem panaszképpen mondom el, hanem azért, hogy ezeket a gondolatokat nem lehet egész egyszerűen félretolni azzal, hogy mindent megtettem, ami kötelességem, és nyugodtan alhatok. Sajnos a véletlen engem olyan helyzetbe sodort, hogy most úgy kell döntenem sorsunk felett, hogy még nincs konkrétum, csak érzelmi, ami innét eltaszítana, és nincs semmi, ami vonzana kifelé, sőt bevallom férfiasan, hogy nagyon félek az új élettől, idegen környezetben, hiányos nyelvtudással, és úgy érzem, kicsit

megroppant idegekkel. És hidd meg, mindent meg tudok magyarázni magamnak, a problémákat hihetetlenül leegyszerűsítettem magamban, úgy érzem, összegeztem az összes veszteni- és nyernivalókat, de ezt a félelemérzést kibeszélni magamból még nem sikerült sehogy.

Az egyedüli, amiben nyugodt a lelkiismeretem, hogy nem néztem tétlenül az elmúlt két évben a felém tornyosuló eseményeket. Baromi energiával úgy-ahogy megtanultam angolul (Te ismered nyelvekkel szemben való tehetségemet), minden szabad időmben dolgoztam és ötleteket produkáltam, amiből kenyeret lehet esetleg kipréselni gyerekeimnek. Nem vagyok elfogult ezekkel a munkákkal szemben, tudom, hogy egy részük sekélyes, és nem valami világrengető dolgok, de mégis ez az a pont, ahol én is jólesőleg állapítom meg, hogy megtettem mindent, ami erőmtől tellett.

Szóval levelem végén érzem, hogy nem egészen tudtam válaszolni leveledre, és hogy a problémáim sem oldódtak meg tőle, de valahogy úgy érzem, hogy azért ha megszorítanak, mégis tudok majd dönteni, mert döntennem kell, és az, hogy végeredményben félek elmenni és félek itt maradni, ez egy egész magántermészetű dolog, amit úgyesen még leplezni is lehet. Elég mozgalmas élete volt eddig is mindannyiunknak, és láttam már olyat is, hogy valaki ijedtében állta meg a helyét. És talán, ha nem is vigasz, de mégis megnyugtató, hogy problémáimmal nem vagyok egyedül, s ha mások bírják, majd én is bírom valahogy.

Még egyszer köszönöm leveledet, és mindenkit csókol:

Berci

Gyoma, 1939. december 29.

Kedves Bercim!

Leveled nagyon megrendítő olvasmány, bár semmi újat nem mondott nekem. Már hónapok óta sokszor átgondoltam ezt a dolgot, minden vonatkozását úgy éreztem át, mintha magamról lenne szó, s nem tudom elképzelni a megoldást. Én sokkal korábban kapcsolódtam be itt-hon, mint Ti. Szegény Kedves Apával 32 teljes esztendődt dolgoztam együtt. Nagyon konzervatív is voltam mindig, mert ha részletekben nagyon hajlandó voltam is az újításra mindig, a lényegben mindig kitartottam azok mellett a lelki keretek és formák mellett, amelyeket ő maga szándékosan megszabott, vagy determinált azzal, hogy amit alkotott, éppen itt és éppen ezekből a viszonyokból teremtette. Hogy egyáltalában fenn bírunk itt állni, annak egyetlen magyarázata az, hogy nagyon mélyen és intenzíven érezzük át a feladataink részletproblémáit, és az adottságokat sokkal pontosabban tudjuk és érezzük, mint mások. Viszont ilyesmit kétszer megszerezni az életben nem lehet. Amivel Neked több a fantáziád és az ötleteid gazdagabbak, mint az enyéme, annyival könnyebben tudsz formálódni is. Most az én belsőleg adott konzervatívizmusomhoz járul az is, hogy ötvenéves leszek hamarosan, és hogy már ilyenkor az ember még nehezebben mozog. És habár az adott törvényes lehetőségek elvben el is zárják a jövőt mindkét gyerekem előtt, és habár tudom, hogy bármily fordulat jöjjön is, nagyon nehezen lesz magyar

államférfinak erkölcsi ereje arra, hogy a törvény megváltoztatását indítványozza, mégsem bírnám elképzelni, hogy elmenjek innen. Voltak idők és dolgok, amikor szinte lelki kényszerrel gyakoroltak rám, kényszerítettek az elmenésre, és akkor évekig tartó vívódások árán sem tudtam megoldani, hogy elmenjek, sőt egyszer éppen Te mondtad, hogy nekem nem szabad elhagynom Gyomát. Így is érzem, s ezt nem csak a kötelességtudás, az erkölcsi parancs írja elő, de én most már mássutt megszokni, munkaképességet szerezni sem tudnék. Azt sem tudnám, hogyan fogjak hozzá, s azt hiszem, csak ha erőszakkal vinnének, tudnék elmenni, de akkor is csak nehezen, s kérdés, hogy nem más kiutat választanék-e inkább.

Ugyanígy nem tudom elképzelni a Te elmenésedet sem. És mégsem bírom és merem azt javasolni, hogy ne menj, tisztában voltam mindig azzal, hogy ebben senki tanácsot adni nem tud. Még csak a halogatást sem merném tanácsolni, – pedig hideg fejjel nézve a dolgokat, az lenne talán a legokosabb, ha meg lehetne oldani, hogy az amerikai jogaidat prolongáld. Én úgy tudom, hogy Te katonaköteles korban lévén úgysem kapsz útlevelet, mert pl. Tardos, akinek a leánya rövidesen esküszik, rövid temesvári tartózkodásra nem tudott kapni. Ha nem volna akut európai háborús veszedelem, akkor talán ez volna a legokosabb. Ez pusztán érzés, Berci, amit tényekkel nem tudok igazolni, de az az érzésem, hogy végeredményben a közvéleményben, a magyar lélekben már megtörtént a fordulat a zsidókérdésben, csak olyan sokan vannak érdekelve benne, hogy még ennek a fordulatnak a konzekvenciáit levonni lehetetlen.

Hogy Te ijedtedben meg tudod állani a helyedet, abban én nem kételkedem. Én ismerem és nagyra becsü-

löm a képességeidet. Hogy éppen ezek a képességek-e azok, amelyekkel Amerikában érvényesülni lehet, ahhoz nem lehetek eléggé tájékozott, de Te éppen azok közé tartozol, akiknél egy nagyon erős külső nyomás nagyon erős eredményt is tud kiváltani. Olyan sokféle dolgot is tanultál és próbáltál már, s annyira benned van az, ami Amerikában a legritkább lehet, a mester-ségi szellem, hogy ezek mind külön együtt igen nagy értékek. De hogy nagyon félsz, azt megértem. Mégsem tudok más tanácsot adni, mint a fatalizmust. Én az elmúlt hónapokban sokszor irtózatosan féltem, és az eredmény az volt, hogy állandóan rossz volt a köz-érzésem. Most semmivel sem kisebb az ok a félelemre, de mert leküzdöttem magamban valamennyire, s fatalistább lettem, sokkal jobban bírom. Aminek az értelme és értéke az, hogy az ember sokkal munkabíróbb is. És a lélek valahogy úgy is van berendezve, hogy bizonyos fokú feszültséget állandóan nem bír el, kitér előle és megnyugvást keres, vagy felülemelkedik rajta.

Szegény jó Nagyapánk mindig azt mondta – zsargonban,³⁶ itt magyarul írom le –, Isten őrizze az embert attól, hogy annyit kelljen kibírnia, mint amennyit kibír. Pedig hát ő nem élte át a világháborút. Mégis: közelről nem olyan rettenetes semmi, mint amikor még a fejünk felett lóg. Borzalmasak a lehetőségek, amelyeket ma el lehet képzelni, ha csak a napi híreket végigolvas-suk, tehát amikor a képzeletet reális és tömeges események táplálják, s nem kell a mesékbe kalandozni értük. De mégis: az ember abban különbözik minden más teremtménytől, hogy bizonyos fokig tudja alakítani saját sorsát, és sokszor elképzelhetetlen helyzetekben is

³⁶ Kner Sámuel idézett mondata eredetileg minden bizonnyal jiddisül hangzott el.

megoldást talál. És még valamit: talán az emberek egyszer mégis fellázadnak az ellen, amit végig kell szenvedniök, és rájönnek egyszer, hogy „rossz üzlet a háború”, és hogy egy leromlott, szegény országban az egyénnek is csak rövid ideig és ideiglenesen mehet jól a dolga, s akkor talán azok is észbe kapnak, akik egyelőre még haszonélvezői az eseményeknek.

Úgy gondolom, hogy január közepe táján feljöhettek, s akkor majd keresem az alkalmat, hogy beszélhessünk megint. A család most élvezi nagyon a Bobojsza és Kököjszi könyvet,³⁷ én majd csak január közepe táján jutok hozzá.

Minden jót kívánok Nektek mindnyájunk nevében, és a gyerekeket sokszor csókoljuk szeretettel.

[Imréék]

³⁷ Török Sándor: *Kököjszi és Bobojsza: Furcsa történet egészen kis gyermekeknek és egészen felnőtteknek*, Budapest, Franklin, [1939]. A *Kököjszi és Bobojsza* Kner Albert gyerekeinek, Andrisnak és Panninak „saját” meséje volt. A Kner Alberttel szoros barátságban álló Török Sándor először nekik mesélte, a benne szereplő családot róluk és szüleikről mintázta.

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
www.magveto.hu
www.facebook.com/magveto
magveto.kiado@lira.hu
Felelős kiadó Dávid Anna

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben 2023-ban,
a nyomda alapításának 141. esztendejében.
Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató
www.gyomaikner.hu

Felelős szerkesztő Schmal Alexandra
Korrektor Hradeczky Moni
A kötetet Pintér József tervezte
Műszaki vezető Takács Klári
Kiadványszám 9267
Kner Antikva betűtípusból szedve
ISBN 978-963-14-4266-3